

ANITA JACOBSON SÖDERMAN

ANITA JACOBSON SÖDERMAN (alias Jacobson-Widding) föddes på Lidingö 1934. Hennes far, David Tarelius, tog studenten som privatist och blev ingenjör. Hennes mor Edit (född Johnell) var lektor och uppenbarligen en mycket speciell kvinna. Sent i livet, vid fyllda 70, begav modern sig till Kongo som missionär. Senare skrev hon in sig som student i kulturanthropologi vid Uppsala universitet och blev som 75-åring doktorand vid dotterns institution. Moderns far, Anita Jacobson Södermans morfar, byggmästaren John August Johnell, var en av de första missionärerna i sekelskiftets Kongo Kinshasa. I en artikel i *De lärdes bibliotek* 1993 beskriver hon hur morfaderns berättelser från Kongo påverkade hennes yrkesval och motiverade hennes livslånga intresse för Afrika.

Strax efter studentexamen, ännu inte fyllda 20 år, anträdde Jacobson Söderman journalistbanan. Hon fick anställning på *Nordvästra Skånes Tidning* (1953–54) och sedan i snabb följd på *Jönköpingsposten* (1954–55), *Uppsala Nya Tidning* (1955–60) och Sveriges Radio (1961–62). 1956 hade hon gift sig med diplomaten Christer Jacobson och flyttade 1963 med man och nyfödd dotter till Paris där maken Christer hade fått tjänst som kulturattaché vid den svenska ambassaden. Familjen, som snart utökades med en son, stannade i Paris till 1968, då Anita Jacob-

son och barnen återvände till Sverige. Efter skilsmässa och en kort tids tjänstgöring på *Dagens Nyheter* fick hon en fast tjänst på Sveriges Radio, där hon stannade till 1973.

Före utresan till Paris 1963 hade Jacobson Söderman tagit en fil.lic. i allmän och jämförande etnografi i Uppsala, och 1967 disputerade hon på en doktorsavhandling om äktenskaps seder i Centralafrika. Avhandlingen, som hon hade arbetat på under tiden i Paris, byggde främst på äldre etnografiskt material från Kongo och Gabon. Med avhandlingen hade hon avgränsat sitt framtida geografiska forskningsfält; hon skulle i stort sett bli Centralafrika trogen genom hela sitt akademiska liv.

*

Men det var långt ifrån självklart att Anita Jacobson Söderman skulle välja den akademiska banan över huvud taget. Först efter fyra år på Sveriges Radio bestämde hon sig 1973 för att satsa fullt ut på forskningen och en akademisk karriär. Hon sökte och fick ett anslag på 39 000 kr från Sida för ett forskningsprojekt i Kongo. Hon sade upp sin fasta tjänst på radion, sålde sin folkvagnsbuss, hyrde ut sitt hus, tog sina två barn med sig och flög – på vinst och förlust – till Brazzaville i Kongo.

Jacobson Södermans avsikt var att undersöka jordbruksutvecklingen i Kongo och dess konsekvenser för kvinnorna på landsbygden. Det blev ingen lätt tid i Kongo. Hon bodde den första tiden på en svensk missionsstation nära gränsen till Gabon; senare flyttade hon ut till en by i närheten. I en personlig uppsats om sitt liv och sin forskning skriver hon många år senare om denna tid: ”Det tog bara två dagar innan jag började tvivla på mitt projekt” (Jacobson-Widding 1994). Folket som levde runt missionsstationen var inte det minsta intresserat av vare sig utveckling eller avsaluodling. Man var mest upptagen med att sköta sina sociala relationer – något som Jacobson Söderman beskriver som en balansgång mellan respekt för sina släktingar och ängslan över att någon av dessa skulle förhäxa dem.

Men det största bekymret var hennes växande skuldkänsla för barnen: hade hon gjort rätt i att ta med dem till Afrika och sätta dem i en internatskola i staden Pointe Noire? Varför skulle hon vara där ute i bushen medan barnen var utlämnade till främmande tanter på skolan, två dagsresor bort? Anita Jacobson Söderman började pendla mellan byn och staden. Men skuldkänslorna växte i takt med ensamheten och främlingskapet ute i byn: ”Jag var aldrig på rätt plats”, skriver hon, ”gjorde aldrig rätt saker och var aldrig tillsammans med rätt människor som jag kände att jag hörde ihop med ... På något egendomligt sätt hängde jag i luften” (ibid.). Hon började ansättas av ångest, förstärkt – trodde hon själv – av malariaprofylaxet hon tog. Hon fullföljde dock sitt arbete och skrev så småningom en rapport åt Sida som gavs ut i bokform. Boken *Försörjerskan* – en nära och inträngande skildring av kvinnors liv på den kongolesiska landsbygden – kom att tryckas i flera upplagor (Jacobson-Widding 1977).

Jag har dröjt en smula vid denna Jacobson Södermans första längre fältresa, dels för att hennes upplevelser belyser svårigheter som är typiska för antropologer i fält – om än hennes situation var ovanligt tillspetsad. Men också för att jag tror att tiden i Kongo kom att bestämma hennes framtida forskningsinriktning. Genom hela sin akademiska karriär skulle hon knyta sin forskning direkt till de existentiella frågor hon brottades med i sitt eget liv: förhållandet mellan den personliga identiteten och den normativa ordningen; mellan rollerna vi spelar och personerna vi är – ett förhållande som hon längre fram skulle tala om i termer av ”fasaden och bakgården”.

*

Efter hemkomsten från Kongo skrev Anita Jacobson Söderman på tre månader ihop råmanuset till boken om centralafrikansk färgsymbolik som skulle bli hennes internationella genombrott: *Red – White – Black as a mode of thought* (Jacobson-Widding 1979). Hon beskriver själv ar-

betet med boken som en terapi, som ett sätt att begripliggöra den främmande verkligheten hon mötte i Kongo och som en personlig uppgörelse med hennes eget inre ”kaos”.

I centralafrikanska samhällen utgör färgerna rött, vitt och svart en kod med djup symbolisk och existentiell innebörd. Det vita står för den normativa ordningen – det som i samhället uppfattas som sant och riktigt; det svarta är det vitas motsats – det som avviker från normen och den officiella sanningen. Det röda, slutligen, står för det som varken är sant eller falskt, det som är bortom ont och gott – det oförutsägbara som kan uppstå ur kaos.

När boken kom ut 1979 hade Anita Jacobson Söderman gift sig med Lasse Widding (1975) och utnämnts till professor i etnologi, särskilt utomeuropeisk vid Uppsala universitet (1977). Nästan det första hon gjorde som nybliven professor var att se till att den gamla etnografiska institutionen döptes om till institutionen för kulturanthropologi (1979). En ny tid började. För oss unga doktorander innebar det en tid av stora förhoppningar och höga förväntningar. Vi upplevde att vi var med om något nytt och spännande. Ett första tecken på detta var en stor tvärvetenskaplig konferens om ”personlig och kulturell identitet” som Jacobson Söderman arrangerade i Uppsala 1982, bland annat med ett generöst bidrag från Vitterhetsakademien. Konferensen resulterade i den uppmärksammade volymen *Identity: personal and socio-cultural* (ed. Jacobson-Widding 1983).

Två år tidigare, 1981, hade Anita Jacobson Söderman lyckats säkra ett sexårigt anslag från HSFR för ett forskningsprogram om afrikanska folkmodeller. Projektet engagerade ett tiotal forskare, doktorander såväl som disputerade. Institutionen blomstrade, och under hennes ledning skapades en kreativ forskningsmiljö med speciell inriktning mot Afrika. Förutom spännande föreläsningar och seminarier, ofta med gäster utifrån, innebar Afrikaprojektet (som det kom att kallas) bland annat att en handfull doktorander kunde resa ut i fält och skriva sina avhandlingar på det insamlade materialet.

Höjdpunkten var ytterligare en stor internationell konferens som formellt avslutade Afrikaprojektet 1987. Mer än ett dussin av världens ledande afrikanister deltog. De viktigaste bidragen gavs sedan ut i snabb takt i en serie samlingsvolymerna i institutionens Actaserie. Det blev fyra volymer (utgivna 1989–91). Anita Jacobson Söderman var redaktör eller medredaktör i tre av dem och bidrog med egna uppsatser i alla fyra. Jag tror att man kan säga att Afrikaprojektet – med konferensen, konferensvolymerna och alla avhandlingar och rapporter som projektet resulterade i – innebar kulmen på hennes akademiska karriär.

Men samtidigt var just denna tid full av personliga svårigheter. Äktenskapet med Lasse Widding avslutades. Hon träffade en ny man, antropologen Paul Riesman, som emellertid, efter en kort tid, oväntat avled. Men även denna gång arbetade sig Jacobson Söderman igenom motgången. Jag tror att hennes forskarinstinkt, om ordet tillåts, hjälpte henne igenom krisperioderna i livet. Under det pågående Afrikaprogrammet i mitten av 1980-talet hade hon startat ett nytt stort fältprojekt – denna gång i Zimbabwe. Sammanlagt gjorde hon tre långa fältresor till Zimbabwe (1984–85, 1991–92 och 1996). Detta skulle bli hennes längsta och mest ambitiösa fältarbete. Det resulterade i den stora monografin *Chapungu: the bird that never drops a feather*. Boken blev hennes sista och kom ut i Actaserien (Jacobson-Widding 2000). I boken utforskar hon det shonatalande manyikafokets föreställningar om förhållandet mellan könen. I sin tolkning av det etnografiska materialet tar hon hjälp av både psykologiska och symbolantropologiska analysmodeller – ett eklektiskt förhållningssätt, typiskt för hennes forskning men också kontroversiellt inom ämnet. Det internationella mottagandet av *Chapungu* var blandat – inte minst på grund av den eklektiska analysen. Alla recensenter var dock eniga om bokens otvetydiga förtjänster: den rika och originella etnografin och de ingående kunskaper om manyikasamhället som boken förmedlade.

Förutom passionerad forskare var Jacobson Söderman en engagerad lärare och handledare. Under många år undervisade hon i introduktionskursen i kulturanthropologi i Uppsala; hon såg det som sitt kall att ge nybörjarna i ämnet en fast grund att bygga vidare på. Av samma skäl var hon också en flitig och uppskattad föredragshållare och folkbildare; hennes journalistiska bakgrund var här till stor hjälp. Den lilla boken *Försörjerskan* är ett populärvetenskapligt mästerverk. Under sina aktiva år hade hon flera viktiga styrelseuppdrag och var ledamot i flera lärda samfund, såväl svenska som utländska. Hon var arbetande ledamot av Kungl. Vitterhetsakademien sedan 1983.

Men det som vi – studenter, doktorander och yngre kolleger – minns bäst och som för oss kanske betydde allra mest var Anita Jacobson Södermans storslagna gästfrihet. Hon bjöd ofta till fest och samkväm i hemmet – först i villan i Kåbo, senare i lägenheten på Kyrkogårdsgatan. I köket dukade hon alltid fram god mat och rikligt att dricka. Tillsammans med hennes många vänner inom och utom akademien umgicks vi i en berikande gemenskap där gränserna mellan lärare, forskare och studenter upplöstes – en kravlös samvaro som förkroppsligade hela hennes sätt att vara. Jag och många med mig minns dessa tillfällen med särskild värme och saknad.

*

År 1998 ingick Jacobson Söderman äktenskap med jazzpianisten och försäkringsmäklaren Bo Söderman som var en tidigare studentkamrat. Äktenskapet blev kortvarigt och efter ytterligare en skilsmässa drabbades Jacobson Söderman av den obotliga och mycket ovanliga sjukdomen PSP (progressiv supranukleär paralyt) som innebär en gradvis förlamning. De sista åren levde Anita Jacobson Söderman på Borgerskapets Enkehus i Stockholm, men varje sommar tillbringade hon en tid i sommarhuset på Gotland, vårdad av sin dotter Ann och sin son Peter. Mot slutet förlorade hon talförmågan och en stor del av sin rörelseförmåga. Hon blev bunden till rullstol.

För oss som kände Anita Jacobson Söderman under hennes vitala år på 1970- och 80-talen var det svårt att ta till oss att hon inte längre kunde tala och röra sig. Dottern Ann har dock förklarat att hennes mor var full av humor och var intellektuellt vital ända till slutet. För mig framstår denna försäkran som en bekräftelse på ledmotivet i Anita Jacobson Södermans liv och forskning: bakom den kroppsliga fasaden, osynlig i den vita och svarta världen, lever själen sitt röda, oförutsägbara, liv – nedtystad men påtagligt närvarande.

Kaj Århem

REFERENS

JACOBSON-WIDDING, A. 1994. "Paradigm och personlig upplevelse", i K. Århem (red.) *Den antropologiska erfarenheten: liv, vetenskap, visioner*. Stockholm: Carlsson.